

IVAN KUKULJEVIĆ — OSNIVAČ MODERNE HRVATSKE HISTORIOGRAFIJE

Jaroslav Šidak

I

Gotovo u isto vrijeme kada se počeo baviti književnim radom Ivan Kukuljević je — kako je četvrt stoljeća kasnije zabilježio — počeo također sabirati »sve pismene spomenike, koji mogu i malo razjasniti povjestnicu južnih Slavenah«. ¹ Taj je sakupljački zanos udario jak pečat njegovoj 50-godišnjoj plodnoj djelatnosti na području hrvatske historiografije. Bio je, doista, prema riječima njegova mlađeg suradnika, Matije Mesića, »neumorni sabiratelj jugoslavjanskih starinah«, ² ali time njegovo značenje u razvoju hrvatske historijske nauke nije potpuno iscrpljeno. »On je« — konstatira ispravno Franjo Rački — »prvi poslije god. 1835. hrvatsku historiografiju prenio na naučnu podlogu iznoseći na svjetlo povjestne spomenike i osnivajući povjestna istraživanja na izvorih«. ³ Štaviše, ako uzmemo u obzir stanje hrvatske historiografije u prvoj polovici XIX stoljeća, onda Kukuljeviću pripada značenje osnivača moderne historiografije u Hrvata uopće.

S posmrtnim djelom Josipa Mikocija »Otiorum Croatiae liber unus« (1806), u kojem je on razmatrao različita pitanja iz najstarijeg razdoblja hrvatske povijesti, ⁴ hrvatska se historiografija, po kritičkim metodama istraživanja, naglo približila nivou koji je u to vrijeme historijska nauka postigla u drugim, razvijenijim zemljama. Međutim, taj je izuzetni znanstveni napor ostao osamljen, pa ga čak ni preporodni pokret, nošen tolikim stvaralačkim porivima, nije mogao sustići i nastaviti. Iako je u svom nastojanju da osnaži nacionalnu svijest našao čvrsto uporište u oživljavanju prošlosti, ipak se do kraja nije mogao iskazati ni jednim historijskim djelom koje bi zavrijedilo ozbiljniju pažnju. Djelu »Ogledalo Iliriuma«, u kojem je seoski župnik Ivan Švear pokušao da kao sljedbenik ilirskog pokreta ocрта prošlost Južnih Sla-

¹ I. Kukuljević, Acta croatica, Zagreb 1863, predgovor, str. V.

² M. Mesić, Poljički statut, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku V, 1859, 225. — Kao »neizrecivo neumornog sabiratelja« obilježio je Kukuljevića i T. Smiči-klas, Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, 1892 (pos. ot. iz Rada JAZU 110), 80.

³ F. Rački, Načrt hrvatske historiografije od 1835. do 1885. godine, Rad JAZU 80, 1885, 273—274.

⁴ Prvi prikaz Mikocijeva života i rada potječe od I. Kukuljevića, O životu i spisih Josipa Mikoca, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku XI, 1872, VII-XIV, napisan kao uvod u izdanje Mikocijeve Banologije. Kako je Vl. Dukát dokazao, Mikocijevo glavno djelo »nije bilo potpuno svršeno ni inače spremno za štampu«, pa se Adam Alojzije Baričević, njegov izdavač, »prihvatio posla da ga dopuni i privede kraju«. Pri tom se »u gotovom djelu ne da razabrati, što potječe od auktora sama, što od izdavača, jer je čedni Baričević sve tragove vlastitoga rada sakrio i zabašurio« (O književnom i naučnom radu A. A. Baričevića, Rad JAZU 224, 1921, 86).

vena (I-III, 1839—42), nedostaju osnovna obilježja jednoga znanstvenog rada, a »Dogodovština Velike Ilirije«, koja je trebala da bude životno djelo Ljudevita Gaja, ostala je do danas u rukopisu, iako je cenzura 1846. odobrila njezino štampanje. Gaj je, doduše — kako Rački konstatira — »rano, a svakako od god. 1828, marljivo pribirao građu za hrvatsku poviest«, ali »se i ne ima žaliti, što su [. . .] njegove radnje ostale u rukopisih«,⁵ jer se ni one ne mogu ubrojiti u znanstvenu literaturu.

Međutim, već u doba neposrednih priprema za preporodni pokret koji je započeo s izdavanjem Gajevih listova (1835), važan poticaj za skupljanje izvorne građe i za rad na hrvatskoj povijesti uopće potekao je od službene Hrvatske — iz Hrvatskog sabora. U mjesecu svibnju 1832. stvoren je na njemu zaključak »da se stara znamenitija pisma, privilegia i diplome pravah Dalmacie, Hrvatske i Slavonie tičuća se po prečastnom kaptolu zagrebskom transsumiraju«, pa je, s tim u vezi, Vjekoslav Babukić iduće godine »povjerenost bio zadobio« da prepíše »stara privilegia i diplome, koje se u arhivu deržavnom nalaze«. ⁶ Ta je akcija, kako se vidi, trebala da posluži obrani »municipalnih«, tj. autonomnih prava Hrvatske, ugroženih s mađarske strane. Sabor je, štaviše, u kolovozu 1836. izabrao odbor (deputatio) sa zadaćom da izradi spis o »municipalnoj konzistenciji« zemlje. Tom je prilikom Ljudevit Jelačić obećao da će obraditi pitanje saveza Hrvatske s Dalmacijom, a Ljudevit Gaj preuzeo da prikaže povijest Hrvatske pod Habsburgovcima.⁷ Zemaljski arhivar Valentin Kirinić sastavio je i osnovu za rad odbora, ali je rezultat tih nastojanja bio ipak neznatan. Babukić je u »Danici ilirskoj« objavio 1840. svega nekoliko isprava pisanih glagoljicom i ćirilicom,⁸ a nešto malo isprava pojavilo se i u časopisu »Kolo«. ⁹ Grof Janko Drašković odrekao se 1846. iz zdravstvenih razloga predsjedništva u spomenutom odboru,¹⁰ pa ga je na tom mjestu naslijedio Herman Bužan, koji je 26. listopada 1847. podnio Saboru izvještaj o svemu dotadašnjem radu odbora i predložio da u njega uđe i Kukuljević, poznat po svom plodnom književnom radu.¹¹ Njemu je Sabor, kako sâm kaže, povjerio dužnost »da za razsvjetljenje dogodovštine (historie) rečenih kraljevinah prije i posle sjedinjenja s krunom ugarskom, sve moguće toj svěrsi služeće pismene spomenike sabere, koji će se onda troškom deržavnim světu priobćiti«. ¹²

Kukuljević je, na taj način, postao u stvari zemaljski historiograf. Svoju je zadaću shvatio šire od prvobitne saborske zamisli. U svojoj »Molbi«, kojom

⁵ Rački, n. dj., 247 i 248.

⁶ Vj. Babukić, *Starine ilirske, Danica ilirska*, 25. VII 1840, br. 30.

⁷ I. Kukuljević, *Jura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae II*, 1862, 312.

⁸ Među tim ispravama nalazi se i isprava bosanskog kralja Stefana Tomaša braći Dragišićima iz 1446. U istom godištu »Danice« objavio je Đuro Kebe, »Ilir iz Kranjske«, još jednu Tomaševu istodobnu ispravu — kneginji Doroteji Blagajskoj.

⁹ Posebno značenje u objavljivanju izvorne građe pripada izdanju »Zakona vinodolskog«, vrlo savjesno »priobćena« od Antuna Mažuranića u »Kolu« III, 1843, 50—97.

¹⁰ Kukuljević, n. dj. II, 311 (76-godišnji Drašković povlači se »ob fractas Corporis vires et ingravescentem aetatem«).

¹¹ »... Joanni Kukuljevich qui ad promovendam nationalem rem litterariam multa jam parte ex sua ad aram Patriae contulit« (na I. mj., 308).

¹² *Novine dalm.-horv.-slavonske* 12. II 1848, br. 13.

se 12. veljače 1848. obratio javnosti, uzeo je u obzir svaki »pismeni spomenik, protežući se ili na historiu političku i cèrkvenu, ili na zakonotvorstvo i događaje pojedinih plemenah i osobah sdruženih kraljevinah«. ¹³

Iako poticaj Sabora nije do tada urodio očekivanim plodom, on se ne može potcijeniti. »Ele«, — opravdano zaključuje Rački ¹⁴ — »i ova briga stališa i redova zasluđuje priznanje, te je urodila uspjehom u toliko, što se svratila pažnja na izvore historijske i što se interes za izpitivanje domaće poviesti, gojen zemaljskim zastupstvom, sve to više uvriežio u umne hrvatske rodoljube«.

Kukuljević je i sâm mogao u svojoj »Molbi« navesti da takvih isprava kakve želi u što većem broju sakupiti »već sada više stotinah u rukuh ima«.

II

Osim što je već od mladih dana počeo skupljati historijske spomenike i upoznavati se s objavljenom izvornom građom i literaturom, Kukuljević se od 1842. pomalo okušavao i u pisanju tekstova koji su, barem po svojoj zamisli, trebali pripadati historiografiji. Za samouka na tom području, koji je svoje redovito školovanje prekinuo još u vrijeme studija filozofije na zagrebačkoj Kraljevskoj akademiji znanosti, ¹⁵ takav rad nije bio nimalo lak. U kom će se on pravcu, pored izrazito skupljačkih sklonosti, poglavito kretati, pokazao je već prvi Kukuljevićev članak historijskog značaja koji se pojavio na početku 1842, u doba njegova izlaska iz vojske.

Pod naslovom: »Nèšto iz Dogodovštine Velike Ilirie«, ¹⁶ Kukuljević je, u skladu s neispravnom pretpostavkom o slavenstvu antiknih Ilira, pokušao da sabere podatke o istaknutim zbilnostima ilirskog porijekla u rimsko doba, uvjeren da smisao historijskog zbivanja treba uopće tražiti samo u pojedincima kao njegovim nosiocima. Na takvo shvaćanje svakako je utjecala odgojna tendencija sličnih tekstova, značajnih za ilirski pokret, ali je ono odražavalo i neka bitna obilježja Kukuljevićeve ličnosti. Dokazuju to ove karakteristične riječi iz njegova uvoda: »Neponosite se, rekoh, s dèli cèloga naroda, ni njegovih pukah — već se ponosite s pojedini (!) muževi od roda vašega — koji su kao članovi vaši, *slavu* zaslužili, slavu koju *cèli* narod nikada zaslužio nije — oni svètle se kao jasne zvèzde u tamnoj noći dogodovštine naše, ter poradi *njih*, ne poradi *nas sviuh* možemo zahtèvati hvalu od vlade *rimске* i *bizantinske*, od *ugarske* i *turske*, od *mlètačke* i *nèmačke*. Iz razpèršenih listovah od razpèršene dogodovštine ilirske upoznajte se s velikimi muževi naroda toga, i vi nećete više prezirati staro ovo ime, i upoznat ćete, da *Slava*, s kojom se toliko ponosite, ne *narodu*, nego samo *pojednim* osobam *prinadleži*«. ¹⁷

¹³ Na i. mj.

¹⁴ Rački, n. dj., 255.

¹⁵ O toj najvišoj školi u Hrvatskoj, na kojoj se poslije 6-godišnje gimnazije mogla polaziti 2-godišnja »filozofija« kao preduvjet za daljnji studij prava ili teologije, v. J. Šidak, Regia Scientiarum Academia, Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I, 1969, 49—78.

¹⁶ Danica ilirska, 8—22. I 1842, br. 2—4.

¹⁷ Danica ilirska, na i. mj., br. 2, str. 6. — Smičiklas, n. dj., 28 i 29, donosi ovaj tekst u cjelini kurzivnim pismom, ne označujući na neki drugi način riječi koje je pisac u svom tekstu, zbog njihove važnosti, potcrtao.

Ova potonja misao uzbudila je pjesnika Demetriju Demetra koji je na Kukuljevićev članak odgovorio opširnijim prilogom,¹⁸ suprotstavljajući njegovu individualističkom shvaćanju kolektivističko naziranje o ulozi najširih narodnih slojeva u historijskom razvoju Južnih Slavena. Kukuljević nije na tu kritiku reagirao, ali je svojim daljnjim radovima pokazao da mu je misao o značenju stvaralačkih — u najširem smislu te riječi — ličnosti izvirala iz dubine njegova bića i da je ona utisnula osnovni biljeg njegovoj sveukupnoj historiografskoj djelatnosti. S pravom je Smičiklas upozorio da u citiranim riječima leži »ključ potonjemu pedesetgodišnjem radu Ivanovu. Napisao je više stotina životopisa slavnih i zaslužnih muževa svoga naroda, a nije nikada dospio da napiše barem jednu veću periodu historije hrvatske«.¹⁹

Kukuljević je, doduše, svoj idući historiografski prilog posvetio povijesti jedne velikaške porodice, grofova Oršića,²⁰ proširivši naprijed spomenutu misao o značenju istaknutih pojedinaca na prošlost istaknutih plemićkih porodica. »Brez poznanja dogodovštine pojedinih plemenah« — pisao je tada — »nećemo si nikada pribaviti moći znanje dogodovštine *cěloga naroda* našega, jer bez pojedinih kamenah nemože se sagraditi dvor«.²¹ Međutim, nekritički postupak s falsificiranim ispravama i lakovjerno pouzdanje u konstrukcije starijih pisaca odveli su ga krivim putom i tek je dva desetljeća kasnije javno priznao svoju pogrešku.²² Tom je prilikom upravo na primjeru grofova Oršića ilustrirao »pomamnost za naslovi u 17. vieku koja je urodila različitim izmišljenim genealogijama i krivotvorenim poveljama«.

Iako se Kukuljević nakon 1846, a pogotovu u doba revolucije 1848/49, sa svim žarom svoga temperamenta bacio na političko polje, on je i dalje obraćao pažnju povijesti i skupljajući izvornu građu različite prirode produbljavao njezino poznavanje.²³ Kako je u tome daleko odmakao, pokazao je svojom djelatnošću u doba tzv. Bachova apsolutizma, kada je bio primoran da se odrekne svakoga političkog rada. Zamijenivši u Banskom vijeću (vladi) 1849. odsutnog Stjepana Moysesa na mjestu pročelnika u »odsjeku prosvjete«, on je za 21. travnja 1850. pozvao »nekoliko zagrebačkih književnikah« na dogovor o tome »kako da se najglagljim putem znanost domaće pověstnice kod našeg naroda razprostrani«. Na njegov je poticaj zaključeno da se osnuje »Društvo za jugoslavensku pověstnicu i starine«, pa je taj zaključak na skupštini od 1. listopada 1850. doista proveden u djelo. Pomognut banom Jelačićem, koji je preuzeo pokroviteljstvo nad društvom i odmah ga podupro zamašnim

¹⁸ »Odgovor Dra Demetra na sastavak ‚Něšto iz Dogodovštine Velike Ililie‘«, Danica ilirska, 5—19. II 1842, br. 6—8.

¹⁹ Smičiklas, n. dj., 29.

²⁰ Pleme grofovah Oršićah, historički spisao Ivan Kukuljević Sakcinski. (Izvađeno iz Iskre, zabavnika za god. 1846.)

²¹ N. dj., 3.

²² »Pisac ove razprave napisao je prije 22 godinu (!) na temelju, po Vitezo-
viću krivo skovanoga, rukopisnoga rodoslovja, ‚Povjest grofova Oršićah‘, izvodivši
jih iz Lapsanovićah, Nelipčićah (!) i knezovah cetinskih, što ovim javno poriče.« (Ar-
kiv za povjesticu jugoslavensku IX, 1868, 246, bilj.)

²³ Objavljujući »Izvatke listinah i poveljah bosanskih« u Arhivu za povjest-
nicu jugoslavensku II, 1852, Kukuljević piše u uvodu da je samo u godini 1847.
prepisao »više tisuć poveljah i listinah jugoslavenskih, što iz svojih autentičnih
izvorah, što iz drugih tiskanih knjigah« (2).

darom u iznosu od 500 forinti, Kukuljević je još uoči raspuštanja Banskog vijeća (26. lipnja) uspio da društvu osigura potporu od daljnjih 500 forinti za izdavanje časopisa.²⁴

U svom govoru na osnivačkoj skupštini Društva, Kukuljević je pošao od konstatacije da je »povjestnica naroda našega jugoslavenskog« tako zanemarena »kao kod nijednog drugog naroda u Europi«, pa se i Društvo srbske slovesnosti u Beogradu »samo mimogred bavi historiom«.²⁵ Težište društvene djelatnosti trebalo bi, dakle, biti u skupljanju »svih mogućih sredstava i svega gradiva za domaću povjestnicu«, a njezina svrha u tome »da možemo [...] kroz buduća kritička savršena historička djela naš narod dovesti do spoznanja samog sebe, da mu možemo dati pravac za buduća njegova djela, te da možemo probuditi u njemu onaj ponos narodni, bez kog velikih djela nigdje nema i bez koga sada žalibože naš narod većom stranom u mrtvilu i u nehajstvu čami«.²⁶ Stavljanje istraživačkog rada na proučavanju prošlosti u službu narodnog osvješćivanja nalazilo je svoje opravdanje u opasnostima koje su se tada, na početku apsolutističkog razdoblja, već jasno nazrijevale. Nakon zatvaranja Narodne čitaonice, Društvo je pored Matice ilirske još jedino omogućavalo neko okupljanje požrtvovnih pojedinaca koji su smatrali svojom dužnošću da rade za tzv. narodnu stvar, pa su se u njemu našli svi istaknutiji narodnjaci. U svojim je pravilima Društvo predvidjelo čak osnivanje podružnica, ali se mjesto njih moralo zadovoljiti stanovitim brojem povjerenika u manjim mjestima. Pored počasnih članova, odabranih uglavnom među znanstvenim radnicima izvan Hrvatske, Društvo je već 1851. imalo četrdesetak »poslušućih« članova koji su se obvezali da surađuju u njegovu časopisu, a broj »pomagajućih« članova, s mjesečnim prinosom od dvije forinte, porastao je do početka 1852. na nešto manje od četiri stotine. Najveći broj članova pripadao je činovnicima različitih kategorija, zatim svećenicima — od biskupa do kapelana, sucima i sudskim prisjednicima, nastavnica, odvjetnicima, upravnim oficirima u Krajinu, liječnicima, »vlastelinima« i trgovcima.²⁷ Međutim, s porastom pritiska odozgo, koji je najneposrednije pogađao najbrojniji dio članova među državnim činovnicima (sucima, nastavnica), broj je članova počeo ubrzo padati a — prema Kukuljevićeve svjedočanstvu²⁸ — »odmah u prvih godinah obstan-

²⁴ Rački, n. dj., 267.

²⁵ »Društvo Srbske Slovesnosti« (književnosti) osnovano je 1842, a obnovljeno 1844. Od 1846. izdavalo je svoj »Glasnik« (12 knjiga do 1860). Prema njegovu Ustavu, glavni mu je cilj bio »obražavanje« srpskog jezika i njegovanje znanosti na tom jeziku. Imao je ograničen broj članova (oko stotinu), pravih, dopisnih i počasnih, s ministrom prosvjete kao predsjednikom, i raspolagao svojim godišnjim budžetom.

²⁶ H. Matković, Kukuljevićeve govor na prvoj skupštini Društva za povjestnicu jugoslavensku 1850. godine, *Historijski pregled VI*, 1960, 148 (tekst govora objavljen je na temelju društvenih zapisnika, koji se čuvaju u Povijesnom muzeju Hrvatske).

²⁷ Ovdje navedeni redosljed različitih zanimanja temelji se na imeniku članova objavljenom na kraju Arkiva II, ali se on ne može smatrati potpunim jer se u popisu nalazi 25 imena s neoznačenim, zanimanjem, 12 s različitim drugim zanimanjima, 8 đaka i studenata, po 5 urednika i pisaca itd. Svega po jedan član zabilježen je kao obrtnik i seljak.

²⁸ Vienac X, 1878, br. 25, str. 407 (govor Kukuljevića na posljednjoj gl. skupštini Društva 13. VI 1878).

ka ovoga društva mnogi članovi zanj veliko nehajstvo pokazivahu, te sve pomalo prestajahu plaćati malene godišnje prineske«. Tajnički izvještaj za g. 1852—53. konstatira da »dug od preko hiljade forintih neplaćenih prinesaka« — što odgovara iznosu 2-godišnje članarine od oko 250 članova! — ugrožava izlazak četvrte knjige Arkiva, koja je doista izašla tek 1857.²⁹

Prema tome, aktivnost Društva ovisila je prvenstveno o njegovu »načelniku« i o »savjetnicima« kao članovima društvenog »ravnateljstva«. Među njima je bilo zaslužnih pojedinaca — napose treba oteti zaboravu ime neumornog Mihajla Sabljara³⁰ —, ali je dušom društva ostao do kraja njegova opstanka 1878. Kukuljević, njegov osnivač i stalan predsjednik. A budući da se nitko nije mogao naći da preuzme uređivanje društvenog glasila, on se »privremeno i besplatno«³¹ primio i te dužnosti, koje se nije više uspio osloboditi do posljednje, XII knjige »Arkiva za povjestnicu jugoslavensku« (1875).

Težeći za tim da, u skladu s § 1. svojih pravila, »izvede na videlo i da sačuva od propasti sve izvore povjestnice jugoslavenske, te da ovako položi temelj kritičkomu obrađivanju historie našega naroda«, »Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine« razvilo je od početka vrlo različite oblike rada.

Kukuljević je, prije svega, sastavio kestoner od 26 (kasnije 30) pitanja, prvi te vrste u nas, u kojima je obuhvatio sva područja koja dolaze u obzir za upoznavanje narodne prošlosti u najširem smislu te riječi — od arheoloških ostataka i toponomastike do umjetničkih i književnih djela te narodnih običaja i vjerovanja.³² U dvanaest knjiga »Arkiva« objavljeno je u svemu 35 odgovora na ta pitanja, ponekad vrlo opširnih, iz različitih južnoslavenskih krajeva, koji sadržavaju mnogo vrijednih podataka, osobito etnografskih. Iznenađuje činjenica da zapisnik sjednice ravnateljstva od 21. listopada 1859. konstatira kako »upravo iz Hèrvatske malo dobivamo zahtievanih odgovorah i ostalih dopisah«.³³ Naime, društvena se korespondencija nije ograničavala samo na spomenuti kestoner. Pojedincima, za koje se znalo da raspolazu bilo kakvom građom, upućivani su pozivi da je dostave Društvu, a s obzirom na događaje 1848/49. poduzeta je akcija širih razmjera da se dođe do što više iskaza sudionika.³⁴

Usporedo s ovom djelatnošću Društvo je s uspjehom poticalo skupljanje »starina« različite vrste, koje je zatim predavalo Narodnom muzeju, a jednako je postupalo i s knjigama koje je primalo u zamjenu za svoj »Arkiv«. »Narodnomu muzeju« — konstatira Kukuljević — »darovalo je ovo društvo sve knjige poslane mu u zamjenu od inostranih društva i svojih počastnih članova, zatim riedke hrvatske i u inih jezicah tiskane knjige, rukopise, listine, zemljo-

²⁹ Ivan Perkovac u tajničkom izvještaju podnesenom III velikoj skupštini Društva 22. I 1854 (Arkiv III, 1854, 331).

³⁰ Mihajlo Sabljara (5. V 1790 — 21. XII 1865). Usp. o njemu Kukuljevićev članak potpisan s X, u »Domobranu«, 23. XII 1865, br. 294.

³¹ Arkiv I, 1851, 237.

³² Pitanja na sve prijatelje domaćih starinah i jugoslavenske povjestnice, Arkiv I, 241—243 (usp. na i. mj., VI, 1863, 348—351).

³³ Narodne novine, 31. X 1859, br. 249.

³⁴ Izvještje o glavnoj skupštini društva za »povjestnicu i starine jug.« dne 2. veljače god. 1852, Arkiv II, 444. — Prema saopćenju Đ. Deželića u Viencu X, 1878, 435, počeo je i gen. J. bar. Neustaedter pisati svoje memoare na francuskom jeziku.

vide, slike, stare pjeneze, oružje i kojekakove druge starine, nabavljene stranom nastojanjem društva, stranom putovanjem pojedinih njegovih članova.«³⁵ Prema svjedočanstvu suvremenika Đure Deželića iz g. 1878, »trudom i nukanjem ovoga društva dobi naš narodni muzej veći dio svoje sadašnje imovine.«³⁶

Za daljnji razvoj hrvatske historiografije imaju posebno značenje Kukuljevićeva putovanja, poduzimana od 1851—57. u potrazi za historijskom gradom. Po obilju novih podataka, do tada nepoznatih, ističu se njegovi opsežni izvještaji o putovanjima 1854. i 1856.³⁷ Viktor Novak nije pretjerao kada je ustvrdio da »upravo prva dva izveštaja Ivana Kukuljevića obeležavaju novu etapu razvitka hrvatske i jugoslovenske istoriografije i otvaraju put ka njenim novim, strogo naučnim zadacima, s obzirom na metod i širinu naučnih koncepcija.«³⁸ Ovaj zaključak vrijedi, dakako, u prvom redu za samog Kukuljevića, jer njegove zamisli i prilozi iz toga vremena, unatoč nekim njihovim nedostacima kojih se ni kasnije nije oslobodio, pokazuju pojačanu kritičnost i oprez, neophodne za pravi znanstveni rad.

Međutim, mjesto koje Društvo zauzima u razvoju moderne hrvatske historiografije obilježeno je prvenstveno izdavanjem njegova »Arkiva za povjestnicu jugoslavensku«. Imajući poglavito ovo povremeno izdanje na umu, Rački je razdoblje od postanka Društva do početka rada Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1867. s pravom izdvojio kao »doba prelazno« u tom razvoju.³⁹

Iako je »Arkiv« bio pokrenut kao časopis, njemu nedostaju osnovna obilježja jednog takova izdanja. Bio je, u stvari, zbornik historijske građe, pa je jedan od prvobitno predloženih naslova za njega glasio: »Spomenici jugoslavenske povjestnice«. I sam Kukuljević, njegov urednik i često gotovo jedini suradnik, bio je svjestan toga nedostatka pa se 1859. ozbiljno bavio mišlju da pokrene pravi historijski časopis, koji bi, kako je Rački predložio, izlazio »bar četiri put na godinu.«⁴⁰ Izdavanje redovitog časopisa pretpostavljalo je stalan krug suradnika, kojih u početku nije bilo, ali koji su u toku 50-ih godina pomalo pridolazili. Međutim, i oni se u »Arkivu« pojavljuju uglavnom s priložima dokumentarnog značaja, pa rasprave i članci tek izuzetno ispunjuju prostor časopisa. Uza sve to je »Arkiv za povjestnicu jugoslavensku« postao onaj forum na kojem se okupilo prvo pokoljenje hrvatskih historičara. Uz

³⁵ Vienac X, 1878, 407.

³⁶ Gjuro Deželić, Hrvatsko arkeologičko društvo, Vienac X, 1878, 434.

³⁷ Izvještje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854, Zagreb 1855. — Izvještje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim, s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine, Arkiv IV, 1857, 305—394, i pos. — Kasnije bi ponekad još neki član Društva putovao da izvrši koji zadatak u vezi s djelatnošću Društva.

³⁸ V. Novak, Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru. (Prilog hrvatskoj historiografiji u drugoj polovini XIX stoljeća.) Zadarska revija III i IV, 1954. i 1955, pos. ot., 3—4.

³⁹ Rački, n. dj., 267. — Rački je tom prilikom jasno istakao Kukuljevićevo značenje za to razdoblje u nastajanju moderne hrvatske historiografije. Najveća zasluga za uspjeh Društva — pisao je — »ide neumornoga mu predsjednika Ivana Kukuljevića, prvoga i glavnog pokretača u toj grani znanosti u dobi od 1850. do 1866. godine« (273).

⁴⁰ T. Smičiklas, Život i djela dra Franje Račkoga, 1895, 198 i 208.

Kukuljevića, najstarijeg od njih, bili su to Š. Ljubić, M. Mesić i F. Rački, koga je »na nauku historije hrvatske najviše budio rad i napredak Kukuljevićev«.⁴¹

U vrijeme Bachova apsolutizma, od 1851—59, izašlo je pet svezaka »Arki-va« s ukupnim opsegom od 1842 strane. Tada je nastupio zastoj, zacijelo prouzrokovan Kukuljevićevom političkom djelatnošću, pa su se 1863. odjednom pojavila dva daljnja sveska, od kojih je šesti, nastavljajući na prethodni, sadržavao samo izvratke iz dnevnika Marina Sanuda (poč. XVI st.), a tek je sedmi opet poprimio prijašnji oblik, s uobičajenim rubrikama. U ovima su bila obuhvaćena različita područja prošlih zbivanja — od »zemljopisa i starina«, preko »pravoslovja« ili »zakonodavstva«, pa »bajoslovja i crkve« odnosno »crkvene povjestnice«, do »političke povjestnice« te »umjetnosti i književnosti«. Prilozi su tematski odgovarali naslovu časopisa koji je i u svom vanjskom izgledu nosio južnoslavensko obilježje, do ćirilice u srpskim tekstovima i slovenskog jezika u prilogama slovenskih suradnika.

Nastojanje oko historijske bibliografije, koje je Društvo također unijelo među svoje zadatke, odrazilo se ponešto i na stranicama časopisa, ali je ono, prema prvorbitnoj zamisli, trebalo uroditi izdanjem »Bibliografije jugoslavenske«, od koje je, međutim, 1860. izašla samo prva knjiga pod naslovom: »Bibliografija hrvatska — tiskane knjige«. Iako su u nju dosta truda uložili drugi (Vinko Pacel, Antun Mažuranić, Lj. Gaj i M. Sabljari), ta se knjiga najvećim dijelom osnivala na Kukuljevićevu radu. I danas još zadržava svoju vrijednost kritička ocjena toga djela izražena 1958. riječima: »Pored svih iznesenih nedostataka, Kukuljevićeva je Bibliografija važna za nas kao značajan doprinos poznavanju literature na hrvatskom jeziku. S bibliografskog je pak gledišta važna kao prva i do danas jedina hrvatska opća retrospektivna bibliografija.«⁴² Iz toga razloga može ona još uvijek ponekad korisno poslužiti.

Već 1853. Društvo je poduzelo neke korake da materijalno osigura izdavanje zbirke starih tekstova pod naslovom »Scriptores rerum Illyricarum«.⁴³ Tom je zbirkom Kukuljević namjeravao započeti sistematsko objavljivanje historijskih spomenika pod naslovom »Monumenta Slavorum Meridionalium historica«, podijeljenih prvobitno u dva »razreda«: Scriptores i Fontes. Što je sve ubrojio u prvu grupu, pokazao je u popisu koji je pod datumom 25. I 1859. izdao s naslovom: »Conspectus monumentorum historicorum in manuscripto existentium, quae ad illustrandam historiam ecclesiasticam ac civilem Slavorum meridionalium typis vulgari possent.« Ne razlikujući stare »pisce« kao narativne izvore od novijih povjesničara XVII i XVIII stoljeća, kojih su se djela sačuvala u rukopisu i koji već pripadaju historiografiji, te unoseći u taj popis također gradske statute (koje je kasnije izdvojio u posebnu seriju Leges), on je nanizao 157 naslova podijeljenih u A. Opera latina et italica (broj 1—147) i B. Opera slavica (148—157). U dodatku, pak, naveo je pod br. 158, kao potpuno dovršenu, svoju zbirku »Monumenta serbica, bosnensia et Montisnigri inde a saeculo VIII. usque ad XIX. cum Privilegiis et Documentis in lingua

⁴¹ Smičiklas, Život i djela I. Kukuljevića..., 51 (prema usmenom saopćenju samog Račkoga).

⁴² J. Živković, Kukuljevićeva Bibliografija hrvatska, Vjesnik bibliotekara Hrvatske IV, 1955—57, Zagreb 1958, 97.

⁴³ Arkiv III, 1854, 333.

latina et italica«, a pod br. 159 svoj »Codex diplomaticus Regnorum Dalmatiae, Croatiae et Slavoniae cum Documentis latinis a saeculo IV. usque ad saec. XIV«, na kojem je već otprije radio.⁴⁴

»Conspectus« nije bio namijenjen javnosti nego imućnijim odličnicima koji bi novčanim sredstvima omogućili da Kukuljević provede svoju veliku zamisao u život. Znatan novčani dar biskupa Strossmayera osigurao je samo početak — izdanje zbirke listina pisanih hrvatskim jezikom (Acta croatica, 1863). Monumenta serbica, koja su već 1859. bila priređena za tisak, nestala su negdje u Beogradu kamo ih je Kukuljević 1888. poslao Srpskoj akademiji nauka, a ova je u godini njegove smrti odbila da ih izda. Koliko je poznato, zbirka se sastojala od 291 dokumenta i dopirala do g. 1300.⁴⁵ Codex diplomaticus počeo je izlaziti tek 1874, a regesta isprava XIII stoljeća izašla su tek posmrtno u Starinama JAZU (u svemu oko 450 strana).⁴⁶

Kukuljević je u isto vrijeme vrlo marljivo nastavljao sa skupljanjem podataka o umjetnicima različitih vrsta u Južnih Slavena, pa je od 1858—60. izdao četiri sveska »Slovnika umjetnikah jugoslavenskih«, koji je zasnovao već 1840.⁴⁷ Međutim, to opsežno djelo, jedinstveno u jugoslavenskoj literaturi do danas (str. 432), kojim je položio temelj povijesti umjetnosti i glazbe kod nas, nije nikada priveo kraju: zapeo je na prezimenu Strahinić. A pripravljaio je za tisak i drugo opsežno djelo koje je također ostalo samo skup fragmenata: »Historički opis Hrvatske, Slavonije i Sriema sa svimi gradovi, gradinama, razvalinama, obkopi, manastiri, znamenitim crkvama, crkvišći, starinama i ostalimi znamenitostmi«.⁴⁸

Iz prvog djela objavio je u 1. knjizi Arkiva 1851. »Tiskare jugoslavenske XV. i XVI. vjeka« (120—154), obrativši ovim prilogom prvi put u hrvatskoj literaturi pažnju problemu protestantizma u nas, koji je i inače u svojim kasnijim radovima češće dodirivao. Iz drugog djela objavio je od 1857—60. prikaze prošlosti Varaždina,⁴⁹ Velikog Kalnika⁵⁰ i Senja.⁵¹ Ti su članci pisani kroničarskim načinom, s mnoštvom podataka i s oskudno izrađenim znanstvenim

⁴⁴ Smičiklas, n. dj., 57, smatra da je i Codex u vrijeme pisanja konspekta bio »gotov«, ali činjenica da Kukuljević sam napominje kako je Codex od njega »compilatus«, a Monumenta serbica, naprotiv, »ad typum finaliter preparata«, upućuje na zaključak da Codex tada nije još bio sasvim pripremljen za tisak. U prilog Smičiklasovu pisanju govorilo bi, možda, pozivanje Kukuljevića na rukopis svoga Codexa u jednom članku koji je izašao u »zabavniku« »Leptir« za g. 1860 (bilješke 144 i 146).

⁴⁵ Smičiklas, na i. mj., 58, saopćava da je Kukuljević poslao rukopis Matiji Banu koji ga je i predao Akademiji, ali ne zna »što se je poslije s tim djelom dogodilo«. O daljnjoj sudbini rukopisa usp. V. Novak, Nastanak i nestanak »Monumenta Serbica« — Diplomataria I. Kukuljevića Saksinskoga, Glas SAN 234, 1959.

⁴⁶ Starine JAZU 21—24 i 26—28, 1889—1896.

⁴⁷ Smičiklas, n. dj., 64, bilježi da je Kukuljević već 1840. »učinio abecedni imenik umjetnika ilirskih«, koji je »prvi početak i osnova ovoga djela«, a da je sâm »badava tražio nastavak« Slovnika »po njegovim rukopisima«, našavši tek neke »odlomke«.

⁴⁸ Pod takvim naslovom spominje Kukuljević ovo »poveće rukopisno djelo« uz članak o Varaždinu 1857.

⁴⁹ »Varaždin, s gledišta povjestničkog«, Neven VI, 1857, 17—22.

⁵⁰ »Grad Veliki Kalnik«, Leptir, zabavnik za g. 1859, 243—323.

⁵¹ »Grad Senj«, na i. mj., za g. 1860, 138—208.

aparatom, kojeg se nedostatka Kukuljević nije nikada potpuno oslobodio. Povijest Velikog Kalnika, iako je pretrpana genealoškim podacima, odudara od ostalih po tome što je pretežno napisana na temelju isprava, velikim dijelom neizdanih, i što je njegova prošlost u XIV i XV stoljeću, kada se ona uklapa u šira zbivanja hrvatske povijesti, dobro ispričana. Po svojoj tematici pripada ovoj grupi članaka i knjižica s naslovom: »Prvostolna crkva zagrebačka. Opisana s gledišta povjestnice, umjetnosti i starinah« (1856, str. 72). Iako se radi o vrlo detaljnom »opisu« katedrale, a ne jednom cjelovitom historijskom tekstu (osim kraćega prvog poglavlja), ona ima i danas dokumentarno značenje po tome što nam je sačuvala potpun izgled katedrale prije katastrofalnog potresa 1880, nakon kojega je on prilikom obnove bio potpuno izmijenjen.

Međutim, prvom njegovom historijskom raspravom, u pravom smislu te riječi, može se obilježiti Kukuljevićev prilog: »Događaji Medvedgrada s obrišom« (Arhiv III, 1854, 31—76), kojem je u Prilozima (79—126) dodao 39 dotada neiskorištenih dokumenata. Osobito značenje u razvoju hrvatske historiografije ima ta rasprava po tome što je u njoj prvi put poduzet pokušaj da se na temelju starije, oskudne literature i nove izvorne građe ocrtu u cjelini najveći društveni pokret u hrvatskoj povijesti — seljačka buna 1573 (str. 60—70). Taj se prvi pokušaj, koji je za puna dva desetljeća prethodio ovećoj zbirci F. Račkoga (1875), kretao, doduše, na površini zbivanja, svodeći uzroke buna na djelatnost nekih pokvarenih i sebičnih feudalaca. Toj »mužkoj puntariji«, kaže na kraju Kukuljević, »povod dade s jedne strane okrutnost i oholnost Franje Taha susedgradskog, a s druge strane mržnja i koristoljublje Ambroza i Stjepana Gregorijanca medvedgradskog« (70). Međutim, Kukuljeviću je bilo dobro poznato da se »buna seljačka razgranjivala sve dalje po zagrebačkoj i varaždinskoj županiji«, pa je objašnjenje za tu činjenicu morao potražiti u mnogo širem okviru od vlastelinstva na kojem je izbila. Našao ga je u općenitom položaju prostog puka, »koji u ono doba od svojih silovitih gospodarah dan na dan veće tuge i muke pregorjeti morade« (63), iako dalje od tako uopćene tvrdnje nije više išao.⁵² Osim prehistorije bune koju je tek on, na temelju suvremenih izvora, uspio da bar u glavnim crtama izloži, Kukuljević je ovom raspravom obilježio i značajnu promjenu u dotadašnjoj ocjeni bune. »On je«, konstatira F. Šišić, »prvi [...] uzeo gledati na Matiju Gupca i njegove drugove drugim očima, sa simpatijom za bijedno hrvatsko seljaštvo XVI v. i s punim razumijevanjem bezbožne stoljetne nepravde, koja mu se nanosila od strane inače toliko slavljjenih junaka i rodoljuba [...]«⁵³

Kukuljević je u 50-im godinama sve češće pokazivao da ne preuzima slijepo podatke izvora i novijih pisaca. Iako je 1851. pogriješio smatrajući tzv. Hrvatsku kroniku prvobitnim tekstom Popa Dukljanina iz XII st.,⁵⁴ ipak je bio načistu s činjenicom da »u obadve te kronike ima veoma malo historičke istine« i da se »njihovi spisatelji nisu držali niti potrebitog razređenja niti tečaja historie.« Dopuštao je ipak da će onaj »tko zna razlučiti kukolj od

⁵² Nije to učinio ni 1869, kada se u prikazu Susedgrada (Njeke gradine i gradovi u Kraljevini Hrvatskoj 1, 1869) ponovo vratio seljačkoj buni.

⁵³ F. Šišić, *Seljačka buna od 1573*, Jugoslavenska Njiva VII/I, 1923, 89.

⁵⁴ U Radu JAZU 58, 1879, nije više zastupao ovo mišljenje, datirajući Hrvatsku kroniku XIII ili XIV stoljećem, ali je još uvijek pretpostavljao da joj je podlogom bio »onaj stari ljetopis, iz kojega je crpio Pop Dukljanin« (33).

pšenice, moći i na ovom zaraštjenom polju naći gdjekoje čisto zrno za buduću kritičku povjestnicu, te će se moći ovom našom kronikom uprav tako služiti, kao što se služe n. p. Ugri sa svojim bezimenim Notarom kralja Bele«. ⁵⁵ Jednako se kritički odnosio prema srpskom ljetopisu iz početka XVII st., upozoravajući »da se u pisanju kritičke povjestnice veoma pažljivo upotrebit imade, te da u naznačenju godine i vremena često griješ«. ⁵⁶ Davno prije Šišića odbacio je kao neispravnu pretpostavku prema kojoj bi abatisa Cika bila sestra Petra Krešimira IV. ⁵⁷ O poznatom piscu i falsifikatoru I. T. Mrnaviću znao je da »u svojim pismih i knjigah svakojake basne bilježi«. ⁵⁸ Itd.

Svoj tadašnji odnos prema pisanju povijesti Kukuljević je jasno ocrtao u kratkom članku objavljenom 1852. u povodu raspisa »nagrade za najbolju poviestnicu čovječanstva«, koji je raspis ostao bez odjeka. ⁵⁹ Zastupajući »pragmatički« način pisanja tj. »razglabanje« događaja po njihovim uzrocima i posljedicama, on je od historičara zahtijevao, u prvom redu, »neka se tvrdo drži o b j e k t i v n o s t i, i neka nepodmetje svoje misli i želje obćoj poviestnici čovječanstva; nauk, što ga vadi iz događajih, neka bude kao samotok, provirujući samo-sebice iz onoga, što je pripoviedano.« Iako je sav svoj historiografski rad podredio jednoj višoj svrsi — buđenju i jačanju nacionalne svijesti, a povijest smatrao riznicom iskustava iz kojih se uvijek mogu crpsti korisne pouke za aktuelnu djelatnost, Kukuljević je ipak zahtijevao od historičara da se drži »historičke viernosti«, od koje neka »neodstupa ni za strah ni za strast«. Prema tome, »neka ne krije ono, što se je zbilja dogodilo, zato što to može biti gdiekomu neide u račun, neka se neda zanieti stranpice kod onoga događaja, koi je njegovu sercu osobito omilio«.

Uza sve to je Kukuljević smatrao neophodnim da povijesno djelo, o kojem se radi, bude napisano »u s l a v e n s k o m d u h u«, što ne znači »da se ima svaki događaj na našu ruku navratjati«. Budući da »istina mora da bude svakomu poviestniku ravnilo i žica, s koje se ni za dlaku ni desno ni lievo nesmiye skrenuti«, on treba da djelo tako napiše »da odanle svaki bistrourni štioć razabere, što je slavenski narod bio, i što bi od njega biti moglo, zašto je on do sada zaostao, i šta mu treba raditi, da dostigne ostale slavne i obrazovane narode Europe, što no su daleko pred nami izmakli, te da ih baš i preteče«.

Za historijsko shvaćanje Kukuljevića značajna je već tada i širina njegova znanstvenog interesa, iako se ona nije potpuno ispoljila u njegovim pri-lozima. Zadaćom Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine smatrao je »iztraživanje i obrađivanje, među ostalim i takvih spomenika kao što su urbari, računi, mjere i trgovačka pisma«, a već je naprijed istaknuto da je njegov interes za kulturnu povijest bio pogotovu izuzetno širok, pa je upravo on utisnuo njegovu historiografskom radu osobit pečat.

⁵⁵ Kronika hrvatska iz XII. vjeka, Arkiv I, 2 i 3.

⁵⁶ Srbski ljetopis Despota Đorđa Brankovića u prevodu latinskom, na i. mj. III, 1854, 4.

⁵⁷ Grobni spomenik Vekenege od roda hrvatskih kraljevah, na i. mj. V, 1859, 132.

⁵⁸ isto, 133.

⁵⁹ Raspis nagrade za najbolju poviestnicu čovječanstva, Narodne novine, 24. VII 1852, br. 168. — Natječaj je uslijedio na prijedlog »niekog gospodina iz Rieke« koji je u tu svrhu poslao 100 »zlatnih carskih dukatah«.

III

Sa slomom Bachova apsolutizma (1859) i uspostavom ustavnog stanja ponovo su državnopravna pitanja iskočila u prvi red hrvatske politike, a njihovo je rješavanje dobrim dijelom ovisilo o argumentima historijske naravi. U tim je prilikama obaveza koju je Hrvatski sabor 1847. prenio na Kukuljevića postala vrlo aktuelnom. Iako je on odmah počeo skupljati dokumente državnopravnog značaja i pripremati njihovo izdanje, daljnji ga je razvoj događaja na duže vrijeme omeo u tom radu, pa je on tek 1860. i na početku 1861. ubrzano ispunio preuzetu zadaću. Ova okolnost objašnjava donekle različite nedostatke u velikoj zbirci izvorne građe koju je Kukuljević 1861. i 1862. izdao u tri sveska pod naslovom: *Iura regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*.

Javnopravne isprave, spisi Hrvatskog sabora i zakonski članci Ugarskog sabora, koja građa sačinjava tri dijela (i sveska) te zbirke, obuhvaćaju gotovo tisućljetnu prošlost hrvatske države i državnosti, od Trpimirove isprave iz sredine IX stoljeća⁶⁰ do zaključaka Hrvatskog sabora 1848. Građa je svjesno odabrana prema svrsi djela: da dokaže pravo Hrvatske na vlastitu državnost u odnosu prema Ugarskoj i cjelini Habsburške monarhije. Unatoč mnogim »paleografskim i kronološkim pogrješicama«, konstatirao je Šišić još 1914, to je djelo »glavni naš osnov za poznavanje kompetencije hrvatskih sabora sviju epoha«. ⁶¹ Ni danas, gotovo šest desetljeća kasnije, nije ono postalo suvišno, pa se historičar njime još uvijek često koristi. Njegovo značenje je pogotovu poraslo kada je B. Šulek 1868. izdao izbor njegovih tekstova u originalu i prijevodu, pod naslovom »Naše pravice« — djelo koje je gotovo do kraja stoljeća služilo »kao priručna knjiga i pravnicima i politicima hrvatskim«. ⁶²

Godine 1863. je Kukuljević izdao, uz pomoć M. Mesića i I. Tkalčića, ⁶³ još jednu zbirku građe — naprijed spomenuta *Acta croatica*, listine pisane pretežno glagoljicom i ponešto ćirilicom, koju Poljički statut iz XV stoljeća naziva »arvačkim pismom« i koja u XVI stoljeću prodire »daleko u sadašnju Hrvatsku«. ⁶⁴ Ova doista dragocjena zbirka listina na narodnom jeziku od XII-XVI stoljeća — tek se u drugoj polovici XVI st. pojavljuje u njima i latinica⁶⁵ — jedinstven je spomenik drevnoga hrvatskog jezika i kulture, koji do danas nije zamijenjen nekim kritičnijim i prikladnijim izdanjem. ⁶⁶

⁶⁰ Kukuljević je do kraja života uporno branio svoje datiranje Trpimirove isprave godinom 837. mjesto 852. Suprotne argumente E. Dümmlera i F. Račkog uzalud je 1872. pokušao pobiti u posebnom članku: »U koju godinu spada darovna listina Trpimirova« (Arkiv XI, 207—216).

⁶¹ F. Šišić, Priručnik izvora hrvatske historije I/1, 1914, 94.

⁶² Smičklas, n. dj., 62, bilj. 1.

⁶³ Kukuljević se u Predgovoru djela samo zahvaljuje Mesiću na pomoći, ali Smičklas, na i. mj., 60, bilj. 60, dodaje da je »imao spomenuti i I v a n a T k a l č i ć a, koji je puno toga prepisao za ovu zbirku«.

⁶⁴ Kukuljević u Predgovoru istom djelu, str. VI.

⁶⁵ Kukuljević na istom mjestu: »Meni barem nije pošlo za rukom naći i jedne hrvatske listine pisane latinicom prije druge polovice 16. stoljetja [...]«

⁶⁶ Pokušaj Đure Šurmina, Hrvatski spomenici I, Monumenta historico — juridica 6, 1898, da glagoljske listine u zbirci Kukuljevića transkribira ćirilicom i dopuni je novom građom ne zadovoljava znanstvene potrebe zbog »prekrupnih

U isto vrijeme je Kukuljević dao preko Društva za jugoslavensku povjestnicu i starine poticaj za proslavu tisućgodišnjice slavenskih apostola i uredio zbornik koji je Društvo tom prilikom izdalo,⁶⁷ a kao samostalnu knjigu (str. 112) izdao svoju »povjestno-kritičnu raspravu«: »*Borba Hrvatah s Mongoli i Tatari*«, kojoj je dodao i šestnaest upotrijebljenih izvornih listina (str. 67—112). Rački je u svojoj ocjeni 1864. izrazio mišljenje da ta rasprava »ide u broj najboljih monografija pisanih do sada o pojedinih čestih hrvatske poviesti«. ⁶⁸ Dvadeset godina kasnije ocijenio ju je kao »navlastito liepu«. ⁶⁹ Smičiklas je još 1892. »s veseljem« pozdravio »ovu prvu njegovu na visini historijske kritike stojeću raspravu«, ⁷⁰ rezultate koje je već prije unio u svoju »Poviest hrvatsku« (I, 1882).

Težeći za tim da dokaže »učenicima zapadnjacima« kako »borba Hrvatah s Tatari [...] ponajviše zaprieči opustošenje zapadne Evrope i uništenje prosvjete«, Kukuljević je doista s dobrim poznavanjem izvora i literature ocrtao jednu od važnijih epizoda u hrvatskoj povijesti. Smatrao je da može »podpunom vjerojatnošću zaključiti: da glavna bitka Hrvatah s Tatari nije bila bijena upravo na grobničkom polju, nego na drugih, moru, otokom Pagu i Rabu, te vodi Krči, bližih prostorih«, ali je ipak dopustio »da se je na samom grobničkom polju, po narodnom pripovijedanju i svjedočbi domaćih pisaca 16., 17. i 18. vieka, mogla zametnuti pomanja bitka s Tatari, i da je ovdje, kao i po čitavom primorju, bilo ljutih okršajah s pojedinimi čopori tatarskimi, kakovih bijaše i u kašnje doba s Turci, o kojih ondašnji narod i sada još priča«. ⁷¹ Međutim, ni on ni spomenuti historičari nisu bili dovoljno kritični prema glavnim izvorima na kojima je Kukuljević svoj ključak osnivao. Iako se ne može poreći da nije olako vjerovao različitim tvrdnjama i pretpostavkama, pa je opravdano stavio u sumnju tobožnju bitku na Grobničkom polju, u koju je 1842, obilazeći u zanosu taj kraj, i sam tvrdo vjerovao, ⁷² ipak se pouzdao poglavito u dvije isprave koje su kasnije nesumnjivo utvrđene kao kasne krivotvorine. ⁷³ Uzme li se još u obzir samovoljno

hronoloških, stvarnih, paleografskih i inih pogrešaka« (Šišić u Napretkovoju Poviesti Bosne i Hercegovine I, 1942, 30). Novo, na temelju izvornih tekstova kritički pripređeno izdanje pripremao je Stjepan Ivšić, ali ga nije uspio privesti kraju.

⁶⁷ Tisućnica slovjenkih apoštolah sv. Cirila i Metoda, Zagreb 1863. — Kukuljević je za taj zbornik napisao »Uvod« u kojem je ukratko prikazao povijest slavenskog bogoslužja u Hrvata.

⁶⁸ Književnik I, 133. — Usp. također ocjenu Račkog u »Pozoru« 14. III 1863, br. 60, u kojoj smatra dokazanim »da je hrvatski narod u svojoj domovini orijašku borbu vodio proti velikoj tatarskoju vojsci pod vojvodom Kadanom« i »da je vojska Tatarska u našoj domovini hametom potučena bila«.

⁶⁹ Rad 80, 1885, 276.

⁷⁰ Smičiklas, n. dj., 70.

⁷¹ Predgovor 45 i 49—50.

⁷² Dopis iz Primorja, Danica VIII, br. 14, 54. — Među ostalim je Kukuljević tada pisao: »... ovdě, kako narodna pověst kaže pogrebena je sila tatarskih tělesah, može biti da ovdě i sám Batu-kan leži, koj je u toj bitvi poginuo«. Međutim, Batu-kan nije uopće sudjelovao u pohodu Mongola u Hrvatsku, kako je Kukuljević kasnije u svojoj raspravi i sam konstatirao.

⁷³ Usp. o daljnjem razvoju toga pitanja u hrvatskoju historiografiji J. A. Soldo, Provala Tatara u Hrvatsku, Historijski zbornik XXI-XXII, 1968—69.

prekranje imena, nedovoljan znanstveni aparat i pragmatički pristup materiji, može se reći da je ova Kukuljevićeva rasprava zadržala samo stano-
vito historiografsko značenje.

To donekle vrijedi i za daljnju njegovu raspravu o »Opatiji b. d. Marije u Topuskom«,⁷⁴ koju je on u podnaslovu označio kao »povjestnu crticu« i koju je I. Tkalčić morao kasnije u njezinu starijem dijelu (XIII i XIV st.) ispraviti i dopuniti.⁷⁵

Iako se Kukuljević 1866. nalazio među prvim imenovanim članovima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, on se na toj časti odmah zahvalio. Motivi koji su ga na tu odluku naveli nisu potpuno objašnjeni.⁷⁶ Sâm je svoj postupak, koji javnost nije očekivala, opravdavao time što su prilikom imenovanja mimoideni Lj. Gaj, »u pravom smislu doista početnik naše nove knjige i našeg narodnog preporođenja«, i neki drugi bivši »ilirici«, te što jugoslavensko obilježje tada jedine akademije na slavenskom jugu, s osobitim obzirom na značenje »srpske knjige« za preporodno pokoljenje, nije u tim imenovanjima bilo dovoljno izraženo.⁷⁷

Unatoč svom istupu i činjenici da se osnutak Akademije nije povoljno odrazio na rad Društva za jugoslavensku povjestnicu i na izlaženje njegova »Arkiva«, Kukuljević nije izbjegavao suradnju s Akademijom. Novu seriju njezinih izdanja posvećenu »Starim piscima hrvatskim« započeo je 1869. upravo on »Pjesmama Marka Marulića«. To je izdanje snabdio opsežnijim uvodom (77 str.) pod naslovom: »Marko Marulić i njegova doba«, koji je Šišić ocijenio kao »vrlo dragocjen«.⁷⁸ Iako je općenit pogled na položaj hrvatskog naroda u Marulićevo doba dosta oskudan (str. I-IV), pa težište rasprave leži na »Pregledu književnosti naroda hrvatskoga u svihkolikih granah u Marulićevo doba« (XVI-XLIII), ipak je taj uvod i za historičara u užem smislu riječi još uvijek vrijedan pažnje iz više razloga. Već u početku je Kukuljević svoj metodički pristup predmetu objasnio ovim ispravnim riječima: »Ako hoćemo da prosudimo valjano djelovanje budi kojega znamenitoga čovjeka, treba da poznamo prije svega dobu, u kojoj je živio; javno i duševno

⁷⁴ Književnik I, 1864, 78—97.

⁷⁵ I. K. Tkalčić, Cistercijski samostan u Topuskom, Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, n. s. II, 1896/97.

⁷⁶ Smičiklas, n. dj. 74—75, govori o Kukuljevićevu »pokušaju« opravdanja i bilježi »mnijenje, koje se oglašilo i u tadanjim novinama«, da mu se »na žalost, što nije od drugova svojih predloženo za predsjednika«, iako je — kako Smičiklas misli — »smio i to očekivati«.

⁷⁷ Pismo I. Kukuljevića Sakcinskoga o uzroku svoga izstupljenja iz akademije jugoslavenske. (Pretiskano iz Narodnih Novinah.) Pismo je datirano 17. kolovoza 1866. — Za Kukuljevićevo shvaćanje vrlo značajan odlomak o srpskoj književnosti glasi: »Ti znaš, što mi stariji književnici o Srbima mislimo, nu ako ih i radi njihovog suvišnog fanatizma za špecifično sèrbstvo korimo, jer smo osviedočeni, da niti sèrbstvo niti hèrvatstvo, samo po sebi nikad ništa velikoga stvoriti neće, to moramo ipak priznati, da smo se mi, osobito stariji književnici, sa sèrbskom knjigom, te duhom i smierom, kojim je pošla bila sèrbska književnost, počamši od Obradovića, Davidovića i Karadžića, veoma mnogo koristili. — Poglavito imamo mi kajkavski Hrvati, osim starim našim, ali veoma riedkim i malo komu pristupnim knjigam hèrvatskim, jeziku sèrbskog naroda i njegovih boljih pisacah, naš napredak u jeziku blagodariti [...]« (6)

⁷⁸ Šišić, Priručnik, n. dj., 95.

stanje domovine njegove, što je na njega uticalo; i znamenite suvremenike koji ga okružavahu«. Dobar je opis Splita, pri čemu Kukuljević, služeći se podacima iz neobjavljenih gradskih kvaderna od g. 1360. dalje, zaključuje da »pokraj 328 hrvatskih porodičnih imena« u razdoblju od 1412—92. ima »samo nješto preko 20 inostranih porodica« (VIII), a hrvatsko obilježje Splita pod mletačkom upravom posvjedočuje i drugim podacima. Najzad, u prikazu hrvatske književnosti opravdano je istakao načelo da joj pripadaju i oni književnici »koji pisahu u tuđih jezicima, a ponapose na latinskom« (XIII), a poznavanje hrvatske historiografije dopunio je brižljivo skupljenim podacima o »latinskim« i »hrvatskim historicima« od sredine XV stoljeća do oko 1530. (XXVI—XXXII).⁷⁹

Nakon VI i VII knjige »Arkiva«, Kukuljević je do kraja 60-ih godina izdao još tri daljnje knjige (VIII, 1865; IX, 1868; X, 1869). Osim različite izvorne građe, među kojom se ističe »Njoliko hrvatskih listina bratje Nikole i Petra Zrinjskih i njihovih suprugah« (VIII, 204—229), on je u zadnje dvije uvrstio i svoje najveće historiografsko djelo uopće pod naslovom: »Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita živivši u prvoj polovini XVII vjeka« (u svemu oko 350 str. teksta i 70 str. dokumentarnih Priloga). Iako bi naslov djela upućivao na užu povijest književnosti, Kukuljević je u njemu obuhvatio sva područja pisane riječi, književne i znanstvene. Među književnicima našli su se tako i »Povjestnici« (IX, 235—343), pa je taj opširan prikaz u stvari nastavak naprijed spomenutih pregleda hrvatske historiografije u XV i XVI stoljeću.⁸⁰

Ovo djelo, koje Kukuljević sâm naziva »razpravom«, nije neki cjeloviti historijski tekst nego nepovezani niz od 52 samostalne biografije, svrstane u devet skupina. Njegov naslov je vremenski uži od sadržaja, što Kukuljević i sam konstatira u »Zaslovju« djela napominjući da je »duševno i građansko« djelovanje prikazanih pisaca »trajalo i u drugoj polovini XVII. a ponješto i u početku XVIII. vjeka« (X, 138). Prema tome nije uzeo u »krug razmatranjah« one muševce »koji su se rodili u drugoj polovini 17. vjeka, jer š njimi počimlje u ovih stranah nova doba« (139). Od njih se stariji pisci — ističe Kukuljević — razlikuju po tome što je u njima »narodna i slobodnija idea« jače izražena, pa upravo zbog toga oni imaju »za povjest književnosti Hrvatah s ove strane Velebita preveliku važnost« (142). Do promjene je, prema njegovu mišljenju, došlo pod utjecajem »ježuita« na tiskanje knjiga i na »hrvatske učione« (142).

Osim »Zaslovja« (X, 138—142), u kojem je dao cjelovitu karakteristiku prikazanih pisaca, Kukuljević je tek u vrlo kratkom »Uvodu« (IX, 152—155) i zatim unutar Križanićeve biografije pokušao da ocrtta stanje Hrvatske u cbrađenom razdoblju (X, 16—25). U tih 19 strana, iako prostorno odvojenih i međusobno repovezanih, ima dobrih opažanja u pojedinostima, a zaključne se misli uzdižu do stanovite uopćene sinteze koja bi trebala izraziti ono što je

⁷⁹ Sličan pregled rada na hrvatskoj prošlosti Kukuljević je unio i u svoj predgovor izdanju latinskog ljetopisa fra Ivana Tomašića iz XVI stoljeća (Arkiv IX, 1868, 3—12).

⁸⁰ Među ovim biografijama ističu se opsegom i obiljem podataka: I. T. Maravić (242—265), R. Levaković (285—312), Petar Petretić (312—325) i Juraj Ratkaj (325—336).

u razvoju naroda, po Kukuljevićevu mišljenju, bilo bitno. »Mi vidimo«, piše on, »da u XVII. vjeku s ove strane Velebita trojica muževah bijaše, od kojih svaki njih zastupaše osobiti princip u krugu naroda svoga. Ova tri muža bijahu Juraj Križanić, Petar i Nikola Zrinski« (139). Prvi je od njih zastupao »veliki princip narodnoga i crkvenoga jedinstva svih plemenah slovenskih« (139), drugi »samostalnost njegove zemlje i naroda« (140), a treći »princip države ugarske ili magjarske« (141).

Ne začuđuje dakle da je Kukuljević upravo tim ličnostima i krugu oko Petra Zrinskoga obratio najviše pažnje. Njegova biografija »*Jurja Križanića, hrvatsko-ruskog pisca*« (X, 11—75), zauzima u opsežnoj literaturi o tom osebnom čovjeku, koji još uvijek nije do kraja proučen, veoma istaknuto mjesto. S njome zapravo i počinje ta literatura, jer ono što joj je prethodilo bila su tek izdanja nekih Križanićevih spisa napisanih u sibirskom prognostvu, a Kukuljević je uspio da prvi, na temelju od nje pronađenih dokumenata, baci neko svjetlo i na Križanićev život prije konačnog odlaska u Rusiju. Biografije, pak, Petra i Nikole Zrinskoga te Katarine Zrinske, prve u hrvatskoj literaturi, obiluju tolikim dotada nepoznatim, činjenicama da je Šišić 1908. s pravom istakao da u njima »ima mnogo još uvijek dragocjenih arkivalnih podataka«. ⁸¹ Ova se konstatacija može, više-manje, primijeniti na čitavo djelo koje i danas zadivljuje čitaoca prvenstveno obiljem svojih podataka. Po njima je ono zadržalo trajnu vrijednost u hrvatskoj historiografiji.

Svoje drugo, široko zasnovano djelo o gradinama, gradovima itd. Kukuljević nije nikada dovršio, ali je nakon prvih topografskih priloga iz 50-ih godina, koji su naprijed spomenuti, izdao 1869. i 1870. u obliku triju sveščića »*Njeke gradine i gradove u Kraljevini Hrvatskoj*«. Ti su članci prvobitno izašli u djelu Ivana Ad. Štandla, Fotografijske slike iz Dalmacije, Hrvatske i Slavonije I, obuhvativši historijske prikaze deset gradova i gradina (Sused, Samobor, Ozalj, Slunj, Drežnik, Senj, Trakošćan, grad Brinjski, Krapina i Veliki Kalnik). ⁸² Dva su među njima stariji, nešto prošireni tekstovi (Senj, Kalnik), a svi se oni odlikuju marljivo prikupljenim podacima, koji su velikim dijelom crpljeni iz arhivske građe.

Potpuno izvan kruga Kukuljevićeva znanstvenog interesa, koji nije prelazio XVIII stoljeće, nalazi se omanji rad dokumentarnog značenja koji je prvobitno izašao 1870. u sisačkom »Zatočniku« pod naslovom: »29. Srpanj 1845.« Ta je »historička crtica«, kako ju je on nazvao, pouzdano svjedočanstvo o događaju poznatom pod imenom »srpanjskih žrtava«, u kojem je i sam

⁸¹ F. Šišić, Posljednji Zrinski i Frankopani, 1908, 124.

⁸² Uz Sadržaj sv. I stavljena je ova napomena: »Slike ovieh gradovah fotografirane od Iv. Ad. Standla priobćene su u njegovih 'Fotografičkih slikah' sv. II-VII.« Iako je primjerak Standlova djela, koji se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj biblioteci u Zagrebu, označen godinom 1875, ne može biti sumnje da je to djelo izlazilo u sveščićima već od 1869, jer se tekst Kukuljevićeva izdanja u tehničkom obziru potpuno podudara s tekстом u Standla, pa se »Njeke gradine i gradovi« moraju smatrati posebnim otiskom iz Standlova djela. — Pored gore spomenutih članaka, u Standlovu djelu nalaze se još članci Kukuljevića o »Prvostolnoj crkvi zagrebačkoj« (1—5) i o gradu Modrušu (16—11). — Prema saopćenju u Agramer Zeitung od 26. II 1874. Kukuljević se i tada još bavio mišlju da dovrši »svoje pravo veliko djelo potpunog historijsko-topografskog opisa Trojednog kraljevstva«, ali rad na njemu nije više nastavio.

sudjelovao. Bio je to i prvi prilog koji se još prije »kulturno-istorijskog i književnog pregleda« Ivana Milčetića iz g. 1878.⁸³ pojavio u hrvatskoj historiografiji o razdoblju narodnog preporoda.

Društvo za jugoslavensku povjestnicu i starine, oko kojega je — prema ocjeni Račkoga — do g. 1861. »sav skoro književan život usredotočen bio«⁸⁴ — tih je godina već samo životarilo. Kako Kukuljević sam iznosi,⁸⁵ »u posljednjih se godinama broj plaćajućih članova na toliko umanjio, da izvan kamata od malene glavnice skoro nikakova prihoda ne imadosmo, a kad sazivasmo gl. skupštinu, ne dođe nitko osim odbornika«. Uza sve to je Kukuljević uspio da g. 1872. izda XI knjigu, a 1875. i posljednju, XII knjigu »Arkiva«, iako ih je znatnim dijelom ispunio izvornom građom. Doduše, »posljednju podporu za neko barem životarenje steče društvo od zemaljskoga sabora, koj mu dopita godišnju podporu od 1000 for., ali je i ta bila g. 1875. obustavljena.«⁸⁶ Sve je to Kukuljevića potaklo da se 24. veljače 1875. oprosti od čitalaca »Arkiva« svojim »Posljednjim slovom«, u kojem saopćava da prestaje biti »urednikom ovoga vremenopisa«, a 13. lipnja 1878. je Društvo održalo pod njegovim predsjedanjem i svoju zadnju glavnu skupštinu na kojoj je bilo preuređeno u »Hrvatsko arheologičko društvo«, ograničivši otada svoju djelatnost na »starine i spomenike«.⁸⁷ Njegovim je predsjednikom ponovo izabran Kukuljević, koji je četiri godine prije preuzeo i predsjedništvo reorganizirane Matice Hrvatske.

Među posljednjim izdanjima Društva našla su se 1874. i 1875. također prva dva sveska Kukuljevićeva hrvatskog diplomatarata na kojem je on, iako s prekidima, radio više od četvrt stoljeća. *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* obuhvatio je u svom prvom svesku isprave od g. 503—1102, a u drugom isprave XII stoljeća. Potonji je svezak tek 1904. mogao biti nadomješten Smičiklasovim Diplomatičkim zbornikom, pa je do toga vremena korisno ispunjavao svoju zadaću. Međutim, prvi svezak, koji je Kukuljeviću osobito ležao na srcu, nije mu donio pravo zadovoljstvo. Dvojica istaknutih mediavelista, Theodor Sickel i Franjo Rački, iznijeli su dosta teških prigovora tom izdanju u cjelini i u pojedinostima, a već 1877. je Akademija izdala »Documenta« Račkoga, u koja su, kao prvi dio, ušle i kritički edirane isprave starije od XII stoljeća.

Kukuljević je građu za to svoje izdanje crpio iz dvanaest arhiva i knjižnica, a veći dio izvornih isprava pronašao je u zadarskim arhivima, gubernijalnom i samostana sv. Marije, gdje je uoči izlaska Codexa tajnik Društva I. Tkalčić, na Kukuljevićev prijedlog, još jednom prepisao sve uvrštene isprave.⁸⁸ Okvir predviđen naslovom Kukuljević nije strogo slijedio. Unoseći u nj isprave VI stoljeća smatrao je, s pravom, da je »za svakog povjestnika neobhodno nužno, da se upozna barem s najbližim vremenom one dobe, u kojoj hoće da započne svoja istraživanja«,⁸⁹ a unio je i isprave iz Dubrovnika, iako

⁸³ I. Milčetić, Hrvati od Gaja do godine 1850, Hrvatski dom III, 1878, i pos. ot. (str. 66).

⁸⁴ Rad JAZU 80, 274.

⁸⁵ Vienac X, 22. VI 1878, br. 25, 407.

⁸⁶ Na i. mj.

⁸⁷ Deželić, n. dj., Vienac X, 1878, 435.

⁸⁸ Kukuljević u Predgovoru svom Codexu I, str. IX.

⁸⁹ Na i. mj., IX.

je on u to doba pripadao Bizantu, pa Istre i Kotora. Na kraju, pak, knjige, koju je inače snabdio »imenikom historičkim, mjestopisnim, juridičkim i ostalih važnijih predmetah« (220—236), dodao je i neke natpise od g. 680—1101, »do sad malo poznate«.

Poznati izdavač srednjovjekovnih isprava Th. Sickel osudio je ovo prelaženje zadanoga političkog okvira i uz to nepostojanje jedinstvenog plana u objavljivanju isprava uopće, a pogotovu je kao osnovni nedostatak istakao činjenicu da je izdanje lišeno bilo kakvih kritičkih napomena, pa, štaviše, i podataka o tome što je u njemu novo a što preneseno iz starijih izdanja itd.⁹⁰ Kritika Račkoga⁹¹ kretala se u istim granicama, ali je bila opširnija i podrobnija. Prema njegovu mišljenju nije »do 100 isprava« imalo mjesto »u hrvatskom diplomataru u strogom smislu«. Osim toga, Kukuljević je nekritički unosio krivotvorene isprave, ne odvajajući ih od pouzdanih; nedosljedno postupao u donošenju teksta iz maticâ i prijepisa; izostavljao podatke o izdanju objavljenih listina; griješio u iznošenju kronoloških podataka itd. Zaključujući svoju ocjenu Rački je smatrao da će Kukuljević »priznat i to, da ovo izdanje listina do 1102. g. zadovoljava doduše povjestniku, ali da ni je podpuno udešeno po zahtjevih diplomatike i paleografije«.

Ako je Sickelova kritika mogla povrijediti Kukuljevićev ponos poglavito zbog toga što se prema njemu odnosila kao izrazitom diletantu osporavajući mu znanstvene kvalifikacije, njegova reakcija na kritiku Račkoga, koji je inače pisao vrlo suzdržljivo, bila je mnogo složenija. Sumnjičio je Račkoga da je, pripremajući vlastito izdanje, bio prema njemu pristran, a čini se da je čak i Sickelovu ocjenu doveo s njim u neposrednu vezu.⁹² Prešutjevši naprosto mnoge pogreške u čitanju tekstova, ediranju prijepisa i dr., na koje je Rački svratio pažnju, on se ograničio na to da opravda proširenje u naslovu zadanog okvira i nekritičko unošenje isprava. Za prvo je imao dobrih argumenata, pa mu to priznaje i Šišić, iako ne polaže težište na načelnu nego tehničku stranu stvari.⁹³ »... Meni je do toga stalo«, pisao je Kukuljević, »da u hrvatskom sborniku spomenikah bude uvršćeno sve ono, što narodu hrvatskomu pripada, a Dubrovnik pripada njemu barem po jeziku, po književnosti, po zemljištu, a donjekle i po historiji«. Isto vrijedi i za istarske listine, pa, s obzirom na Dalmaciju, i za kotorske. Međutim, nekritičnost u unošenju krivo-

⁹⁰ Th. Sickel, Quellen zur Geschichte Croatiens, Wiener Abendpost, Beilage zur Wiener Zeitung, 16. IV 1874, Nro. 86.

⁹¹ Rad JAZU XXVII, 1874, 194—211.

⁹² Pošto je konstatirao da je Akademija, znajući za Kukuljevićev rad oko Co-dexa, zaključila da »kritično izdanje« sličnog djela povjeri Račkom, V. Novak, Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić, n. dj., dopušta da Kukuljevićeve sumnje nisu bile potpuno neosnovane. On piše: »Uistinu, obema kritikama, i Sickelovoj i Račkovoj je prethodilo jedno za Kukuljevića nepovoljno predubedenje. O tome je Kukuljević mogao da bude obavješten od ljudi koji su imali veze s Akademijom, a opet su bili u prijateljskim odnosima sa njime. Takav je bio i Tkalčić koji je nesumnjivo u poverenju mnogo toga saznavao i saopštavao Kukuljeviću, pošto je i sam bio unekoliko zainteresovan pri ovome izdanju« (28).

⁹³ Šišić, n. dj. I, 111—112. Međutim, zaključuje Šišić upućujući na ocjenu Račkoga, »sama edicija ne može da zadovolji s diplomatskoga i paleografskoga gledišta, jer osim često lošega čitanja, ima i podosta kronoloških pogrešaka«.

tvorenih ili sumnjivih isprava uzalud je branio pretpostavkom da Hrvati, »kao početnici u kritičnom pisanju povjesti, imamo za sada jedino sabirati povjestne spomenike, pa tek s vremenom izključivati iz njih ono, što ćemo moći dokazati da je sumnjivo i lažljivo.«⁹⁴

S punim pravom je Rački u svom »protuodgovoru«⁹⁵ predbacio Kukuljeviću da njegovoj kritici, koja se »po svojoj sadržini i po načinu pisanja drži jedino i izključivo stvari same«, »podmiće sasama osobne pobude, i to dosta nečiste«, a u svom odgovoru »pokazuje razdraženost duha, u koju ga svaka moja primjetba u ocjeni dovede«. Ne odustajući od svojih osnovnih primjedaba Rački je u replici uspio sačuvati svoje moralno dostojanstvo. »Ako Ivan Kukuljević«, pisao je, »i drži moju ocjenu za hyperkritičku, to neće u njoj naći ništa uvredljivo — neće naći ništa, čim bi ja, kano mlađi, povriedio bio ono visoko štovanje naprama njegovim zaslugam za našu knjigu, na pose za historiju našu.«

Rački je opravdano odbacio osobne sumnje Kukuljevića činjenicom da su »Documenta« iz temelja drugačije zamišljena od njegova Codexa. Naime, ona obuhvaćaju s v u izvornu građu za hrvatsku povijest do 1102, od koje na isprave otpada tek nešto preko jedne trećine njihova opsega. Bez obzira na podređeno pitanje: koje isprave treba unijeti u jedan Codex »kraljevstva Hrvatske, Dalmacije i Slavonije«, nije ni Smičiklas, koji je inače sklon da nedostatke Kukuljevićeva rada blaže ocjenjuje, mogao izbjeći zaključak da Kukuljević »nije žalibože dospio do toga za samouka preneugodna posla, da sam svojim trudom izuči i pomoćne historijske znanosti, a napose, diplomatiku, i da tako bude na visini današnje nauke.«⁹⁶ Uza sve to, kako ispravno kaže V. Novak, »u jednoj dalekoj retrospektivnoj analizi razvitka hrvatske istoriografije, ne pozleđujući nimalo veličinu i naučni domet Račkovih naučnih stremljenja, Račkova 'Dokumenta' ne mogu se zamisliti bez Kukuljevićevih prethodnih zalaganja, pa i njegovog 'Codex diplomaticusa'«. ⁹⁷

Pored svoje izdavačke djelatnosti, Kukuljević je u 70-im godinama objavio i više različitih priloga. Njegova rasprava: »Panonija rimska« (Rad JAZU 23, 1873, 86—157) danas se svakako može ocijeniti kao zastarjela, pogotovu ako se ima na umu njegovo nastojanje da u drevnoj, predkeltskoj Panoniji otkrije tragove slavenskog življa u toponomastici i vjerovanjima. Stanovitu vrijednost zadržala je do danas njegova rasprava o »Borbi Hrvatah u tridesetoljetnom ratu« (Arkiv XII, 1875, 1—47), izrađena na dobrom poznavanju literature i izvorne građe (saborski zapisnici, bečki državni arhiv, Theatrum Europäum). Međutim, prikaz se isključivo ograničava na vojne akcije; na njihovu političku pozadinu Kukuljević se uopće ne osvrće, a ni prilike u Hrvatskoj ne uzima u obzir, smatrajući dovoljnim ono što je o njima iznio 1869. u Arkivu. Uostalom, njegova je namjera bila da tom raspravom dokaže

⁹⁴ »Odgovor Dru Račkomu, na ocjenu moga diplomatičkoga sbornika knj. I«, Arkiv XII, 1875, 112 i 115.

⁹⁵ »Protuodgovor na 'odgovor' presv. g. Kukuljevića, Obzor 31. III i 1. IV 1875, br. 72 i 73.

⁹⁶ Smičiklas, n. dj., 79.

⁹⁷ V. Novak, n. dj., 29.

kako »ista kuća habsburška u svojih tadašnjih velikih nevoljah bješe izba-
vljena od konačne svoje propasti većom stranom pomoćju Hrvatah« (46), što je
nesumnjivo pretjerano.⁹⁸

Posebno značenje ima i danas najveća od tih rasprava: »*Hrvati za na-
sljednoga rata*« (Rad JAZU 35, 1877, 79—176). Iako i u njoj obraća ponajviše
pažnju vojnim pothvatima Trenkovich pandura i ostalih četa iz Hrvatske
(krajšnici, banderijalci), kojih se broj na kraju rata popeo do oko 40.000,
ipak je usporedo pratio i prilike u domovini. Pri tom se nije zadovoljio samo
iznošenjem političkih događaja nego je dosta prostora posvetio prikazu raz-
voja na Krajini, u vezi s reformom tamošnjega vojnog sistema. Budući da je
uglavnom na temelju arhivske građe (Acta banalia) iznio dosta podataka o
raspoloženju krajšnika i banderijalaca (unovačenih kmetova) na evropskim
bojištima od Italije do Nizozemske i od Porajnja do Češke, slika koju čitalac
na taj način dobiva dosta je plastična, iako ponekad previše opterećena de-
taljnim pričanjem o vojnim akcijama.

Posljednji veći rad Kukuljevića iz tog razdoblja pripada njemu najmili-
joj vrsti — biografiji. Godine 1875. objavio je u »Viencu« a zatim i kao po-
sebni otisak (58 str.) životopis »*Pavla Skalića*, građanina zagrebačkog, uče-
njaka na glasu, svećenika katoličkog i protestantskog, prvog ministra Pruske,
pustolova smjelog, nazvana Cagliostro XVI. vieka«. Iako Kukuljević ubraja
Skalića među »velike ljude na polju državnom, ratnom, znanstvenom i knji-
ževnom«, kojima se »maleni naš narod proslavio« u XVI stoljeću, pa ga na-
ziva i »revnim pristašom« protestantizma, taj je nadareni i lukavi pustolov
najmanje zaslužio takvu ocjenu. Pogotovu njegova »učenost« podliježe teškoj
sumnji, a Kukuljević nije ničim pridonio da je ukloni. Od Skalićevih tiskanih
spisa, »sada veoma riedkih enciklopedičnih, bogoslovnih, filozofično-mističnih
i povjestnih«, uspio je osobno upoznati »samo dvie [...] knjige«, a od plodova
njegova uma samo fantastično i uz to skrajnje naivno rodoslovlje, kojim je
lakovjerne suvremenike zavodio u bludnju.

Kukuljević je 1873. izuzetno napisao i neke članke u podlistku »*Obzora*«,
od kojih jedan zaslužuje osobitu pažnju. Razmatrajući pitanje »*Naših povjest-
nih iztraživanja*« (5. i 7. IV, br. 79 i 80) on ističe značenje izvorne građe
koja nema izrazito političku sadržinu. »Po mojem mnienju je«, kaže on, »ovaj
posljednji historički materijal isto tako važan, kao i prvi i političko djelovanje
jednoga naroda se može samo onda dobro ocijeniti, ako se njegov socijalni
i kulturni život poznaje, a to bez ovog posljednjeg historičkog materijala nije
moguće. Mnogi pojav u političkoj historiji naroda nam je nepojmljiv, mi mu
neznamo uzroka, ako se neobazremo na ondašnje vjerozakonske, socijalne i
kulturne odnošaje svih razreda naroda [...]«. Budući da je »za historički ma-
terijal u ovom posljednjem obziru, kod nas još vele malo urađeno«, a ni Aka-
demija ne postupa u tome dovoljno sustavno, Kukuljević se, po primjeru
zapadnoevropskih »učenih zavoda«, zalaže za »međusobno sporazumljenje me-
đu našimi društvi«, i hrvatskim i srpskim, za »književnu uzajemnost« i osni-

⁹⁸ Ernest Bauer, Hrvati u tridesetgodišnjem ratu, Zagreb 1941, 5, smatra
da Kukuljevićeva rasprava »imade donekle diletantski karakter«, jer se on »previše
zadržao na prepričavanju pojedinih događaja, kojih vjerodostojnost nije potpuno za-
jamčena«. Ipak se i on koristio »gdjekojim njegovim podacima« iz suvremene zbirke
Theatrum europäum, koje je djelo »dosta savjesno pregledao«.

vanje lokalnih društava prema francuskom uzoru. Radilo se, dakle, o prvom, ali bezuspješnom pokušaju da se barem rad na sabiranju građe u nas provodi po jednom sistematski zamišljenom planu.

U dva druga članka Kukuljević ocjenjuje izdanja građe od Račkog i Tkalčića, pa su to, čini se, i jedine recenzije koje je uopće napisao. Doduše, 1859. je objavio prilog koji je trebao da bude ocjena, ali se sveo na zamjerku da se gotovo polovica objavljenih tekstova, nazvanih srpskim spomenicima, odnosi samo na hrvatske stvari.⁹⁹ U opširnijoj ocjeni »Izprava o uroti bana P. Zrinskoga i kneza Fr. Frankopana« od Račkoga,¹⁰⁰ Kukuljević izriče zahvalnost izdavaču, ali upozorava i na značenje izvora druge vrste pored isprava, a u slučaju jednoga po njemu nepotpuno objavljena pisma opravdano ističe njegovu važnost. I druge njegove primjedbe u tom članku, koje se odnose na neka pitanja u vezi s urotom, treba još uvijek uzimati u obzir. U ocjeni Tkalčićevih »Povjestnih spomenika zagrebačke biskupije«¹⁰¹ Kukuljević žali što izdavač nije upotrijebio i arhiv čazmanskog kaptola u Varaždinu i navodi listine XIII stoljeća iz biskupskog arhiva, koje je mimoišao. Članak sadržava i dobar prikaz historijata obaju zagrebačkih crkvenih arhiva.

Ako se, osim ovdje prikazanih radova, uzmu u obzir još neki Kukuljevićevi prilozi iz toga razdoblja,¹⁰² onda je on osmi decenij XIX stoljeća doista ispunio neobično plodnom znanstvenom djelatnošću, a ta se konstatacija može bez pretjerivanja primijeniti i na posljednje desetljeće njegova života.

⁹⁹ X., Sèrbski istorijski spomenici mletačkog arhiva, prepisao dr. Janko Šafarik, Narodne novine 4. XI 1859, br. 252. — Za Kukuljevićevo tadašnje shvaćanje hrvatsko-srpskih odnosa značajne su ove njegove riječi: »Dobro nam je poznato, da ovo nekoliko desetak godina, ima među Sèrblji tako nazvane nove škole sèrbsko-bečke i novosadske, koja bi rada svemu južnomu Slavenstvu, a osobito nama Hèrvatima, narinuti ime sèrbsko, nama za svagda, ako i srodno, ipak tudje i ne prirodjeno [...] Sa tugom slušamo i čitamo mi Hèrvati, kako neki Sèrblji, od nekog vremena sve, što je hèrvatsko posèrbiti žele, postupaju tako proti bogu, proti naravi, proti historiji i proti poštenju svojem i našem [...]«

¹⁰⁰ Obzor, 3.—5. VI 1873, br. 126—128. Ta je ocjena potpisana inicijalima J. (!) K., a na kraju je označeno da je nastala »u Beču«. Ovi podaci, sami po sebi, mogli bi pobuditi sumnju u Kukuljevićevo autorstvo, ali njemu u prilog govori činjenica da je Kukuljević već 1869. dokazao svoje dobro poznavanje materije i da je 1873. pored spomenute ocjene, napisao još dva članka u »Obzoru«, potpisana slovima I. K. (J. mjesto I. vrlo je česta tiskarska pogreška). Da se u tim slovima krije upravo Kukuljević, pokazuje ocjena Tkalčićevih Spomenika (v. bilj. 101) potpisana njegovim punim imenom, a članak: »Naša povjestna iztraživanja«, potpisan samo inicijalima J. K., počinje riječima u kojima pisac izražava svoje veselje nad primitkom toga Tkalčićeva djela »onomad«. Takav zaključak nameće još jedan članak potpisan istim inicijalima, u kojem se pisac, po uzoru novo otvorenog mađarskog arhiva, zalaže za koncentraciju izvorne građe u Zemaljskom arhivu u Zagrebu (U ime naše prošlosti, Obzor 21. II 1873. br. 43). Članak odaje po svemu pero bivšeg arhivara, koji je u stvari položio temelj današnjem Arhivu Hrvatske.

¹⁰¹ Na i. mj., 18. II 1873, br. 40: »Povjestni spomenici zagrebačke biskupije prije XII. i XIII. stoljeća.«

¹⁰² Za povijest hrvatske historiografije važan je, naprijed spomenuti, Kukuljevićev uvod u izdanje »Banologije« J. Mikocija (*O životu i spisih Josipa Mikoca*), Arkiv XI, 1872, VII—XIV, a od životopisa hrvatskih umjetnika osobito: »Jure Glović prozvan Julijo Klovio, hrvatski sitnoslikar«, 1878, str. 76, o kojem je već 1852. napisao oveću studiju (Arkiv II, 129—168).

Kukuljević je u 80-im godinama objavio nekoliko ovećih historijskih rasprava i to u Radu Akademije. Najveća se od njih odnosi na prošlost »*Priorata vranskog sa vitezi templari i hospitalci sv. Ivana u Hrvatskoj*« (Rad JAZU 81 i 82, 1886, u svemu gotovo 150 strana), a po značenju tih viteških redova u hrvatskoj povijesti do početka XVI stoljeća važna je za tu povijest u cjelini. Nakon Mrnavičeve rasprave (tada još u rukopisu)¹⁰³ i Prayeve djela iz 1773.¹⁰⁴ bio je to prvi potpun prikaz templara ili božjaka (do 1312) i baštinka njihovih prostranih posjeda, ivanovaca ili križnika (do 1526) u Hrvatskoj.

S padom otoka Roda, matice reda sv. Ivana, u vlast Turaka 1522. ugled reda, prema riječima Kukuljevića, »utonuo«, a »njihovih samostana i vitezova nestade u Hrvatskoj sasvim«. Njihova imanja, ukoliko su se sačuvala, preuzeli su »svjetovni upravljalci priorata vranskog«, kojih povijest Kukuljević također slijedi. Ta je rasprava u stvari niz biografija, od kojih su neke opširnije (oba Paližne, Talovci, Berislavići i dr.), a težište prikaza leži u njoj na razdoblju od kraja XIV do sredine XVI stoljeća. Pored arhivske građe, osobito isprava koje su 1885. po drugi put odnesene u Budimpeštu¹⁰⁵, Kukuljević se mnogo koristio i različitim rukopisima (Mrnavić, Marcelović, Vitezović, G. Maretić). Odnoseći se kritički prema starijim piscima i pouzdavajući se u mnoštvo novih podataka iz dotada neobjavljenih listina, on ispravlja mnoge pogreške u dotadašnjoj literaturi, osobito u Praya, ali su njegove bilješke ispod crte i tu često nepotpune, a osobna imena su kojekako reproducirana. Unatoč ovim nedostacima, koji su svojstveni njegovu radu uopće, ta je rasprava, zahvaljujući izvornoj građi u njoj, ostala do danas u nauci nenadmašana. Već je Smičiklas ispravno konstatirao da »upravo uporabom ovih domaćih listina od 12—16. vijeka podaje ova rasprava mnogo krasno zrnca za historiju hrvatsku«.¹⁰⁶

U daljnjoj raspravi: »*Zringrad i njegovi gospodari*« (Preštampano iz »Narodnih novinah«, 1883, str. 86) Kukuljević je prikupio mnogo novih podataka, kao što je to i inače činio u takvim radovima, ali im je često žrtvovao cjelovitost i preglednost teksta. Rački je, pišući o hrvatskoj historiografiji prije objavljivanja »*Priorata vranskog*«, od Kukuljevićevih rasprava, pored »*Borbe Hrvatah s Mongoli i Tatari*«, najviše ovu cijenio. »Trajnu vrijednost, jer na izvornih osnovan«, pisao je, »imade obsežan članak [...]: Zringrad i njegovi gospodari, u kojem se s tim gradom i njegovom sudbinom prepliće povijest najprije Babonića, a onda knezova Zrinskih«.¹⁰⁷ Smičiklas je, pak, nešto kasnije s pravom istakao da se »ne može pomisliti historik hrvatski radeći o 16. vijeku, da obilno ne upotrebi ovu monografiju«.¹⁰⁸

¹⁰³ »Discurso del priorato della Wrana« (ed. L. Jelić), Glasnik Zemaljskog muzeja XVIII, Sarajevo 1906.

¹⁰⁴ G. Pray, Dissertatio historico-critica de prioratu Auranae, Beč 1773.

¹⁰⁵ Iako je ban D. Khuen-Héderváry izrazio u Saboru sumnju u pošteno posjedovanje arhivske građe koju je upravo Kukuljević između 1849. i 1852. opet vratio Hrvatskoj, pa je ta izjava po svojim posljedicama odigrala doista historijsku ulogu u tadašnjoj hrvatskoj politici, Kukuljević je neposredno zatim, očigledno protestirajući protiv ponovne otmice, označavao vrelo za svoje podatke iz dotičnih izprava riječima: »U odnešenih pismih zem. Arkiva N. R. A.« (tj. Neoregistrata Acta) i sl., a jednom čak i otvorenom aluzijom: »Odonešeno po banu iz arkiva«.

¹⁰⁶ Smičiklas, n. dj., 88.

¹⁰⁷ Rad JAZU 80, 1885, 311.

¹⁰⁸ N. dj., 86.

Za svoj članak »*Beatrica Frankopan i njezin rod*« (Vienac 1885. i pos. ot., str. 72), koji izuzetno nije popratio nikakvim bilješkama, Kukuljević se uvelike poslužio znamenitim dnevnikom mletačkog patricija Marina Sanuda i darovnicama Beatrichina muža, hercega Ivaniša Korvina, nižući kronološkim redom događaje, zbog čega mu je prikaz, u kojem se najmanje govori o Beatrici, dosta suhoparan i kroničarski. Opis pojedinih događaja, povezanih samo njihovim vremenskim slijedom, često se doima kao regist isprave ili sažet rezime kakva teksta. U pojedinostima, dakako, ima i u tom prilogu, koji po prikazu događaja dopire do oko 1530, dobrih i kritički provjerenih podataka.

Potpuno odvojeno mjesto među radovima Kukuljevića uopće zauzima njegova opsežna rasprava: »*Prvovjenčani vladaoци Bugara, Hrvata i Srba, i njihove krune*« (Rad JAZU 57—59, 1881, u svemu oko 150 str.). Radi se u stvari o tri potpuno međusobno neovisne rasprave, s težištem na pitanju oblika kruna i obreda krunisanja, a ni ono nema sadržajne mogućnosti da tekst učini cjelovitijim. Za hrvatsku historiografiju svakako je, iz više razloga, važna rasprava o »*Tomislavu, prvom kralju hrvatskom*«, koja je 1925. uvrštena i u odabrane tekstove Akademijina jubilarnog »*Zbornika kralja Tomislava*«. ¹⁰⁹ Već njezino ponovno izdavanje odaje nesumnjivo historiografsko značenje ove rasprave. Međutim, ono je još veće po tome što su njezini glavni rezultati bili općenito prihvaćeni kao dokazane činjenice, iako se Kukuljević — s obzirom na krunidbeni čin i njegovo smještanje na Duvanjsko polje — mogao osloniti samo na sasvim nepouzdana pričanje u ljetopisu Popa Dukljanina. Iako je daljnje razmatranje svojih rezultata prepustio »razmišljanju mladih istraživača naše povijesti«, bio je čvrsto uvjeren u metodičku ispravnost svoga dokazanog postupka. Protivno kritičnijem i opreznijem Račkom, smatrao je da »stari naši ljetopisi nijesu pisali samo bajke«, te da »ima i u ovim ljetopisima, osnovanim na pučkom predavanju i na starim nama nepoznatim izvorima, mnogo bogata zrna i čiste istine [. . .]« ¹¹⁰

Kukuljević je svoju historiografsku djelatnost gotovo simbolično završio potkraj godine 1886. knjigom »*Glasoviti Hrvati prošlih vjekova*« (s podnaslovom: Niz životopisa, str. 268). Kao i na početku svog rada, 1842, tako je i sada, uoči smrti, još jednom u predgovoru istakao odgojnu svrhu tih svojih »priloga za hrvatsku političku i književnu povijest« — »da se naš sviet ugleda i u ove svoje glasovite muževe, te poprimi sve njihove vrline, a ujedno da se uzmogne uz njihova sjajna djela i otačbeničkim ponosom zanieti, te ih sliedit u njihovih uzornih činih«. Pored priloga književnoj povijesti Kukuljević je u tu knjigu unio historijske portrete Stjepana Brodarića, Antuna Vrančića, Mehmeda Sokolovića i Stjepana Konzula Istrijanina, a dodao im biografiju Dinka Zavorovića — svoj posljednji prilog povijesti hrvatske historiografije — i povijest porodice Draškovića (152—205). Svi su ti tekstovi čitki, a prikaz je popraćen dobro odabranim izvacima iz suvremenih izvora. Međutim, ni u toj knjizi, namijenjenoj širem krugu čitalaca, nema znanstvenog aparata; bilješke na kraju knjige ne sadržavaju nikakve bibliografske podatke nego samo citate i naslove djela prikazanih pisaca.

¹⁰⁹ Rad JAZU 58, 1—52, i Zbornik kralja Tomislava. 40—85.

¹¹⁰ Zbornik kralja Tomislava, 74.

Svoj posljednji članak koji je još pred smrt napisao izašao je u pulskom listu »Il Diritto Croato« 24. srpnja 1889, gotovo dva mjeseca nakon što je već umro. Bila je to opet jedna mala biografija.¹¹¹

Smrt je Kukuljevića zatekla u vrijeme kada se u štampi nalazilo jedno od njegovih najvećih djela: »*Nadpisi sredovječni i novovjeki, javnih i privatnih sgradah i t. d. u Hrvatskoj i Slavoniji*« (str. 391). Izdavanje ove zbirke od 1342 natpisa, poredana, osim međimurskih, po abecednom redu mjesta odakle potječu, preuzela je zatim Dionička tiskara, koja je njezino štampanje završila 1891.¹¹² Vrijednost je građe unesene u to djelo vrlo neujednačena, jer pretežu natpisi iz novijih stoljeća (XVII-XIX), a s malim su iznimkama svi na latinskom jeziku. Iako ih je, prema Smičiklasovu saopćenju,¹¹³ skupljao punih četrdeset godina, nije ih sve sam prepisao.

U njegovoj je ostavštini nađena i zbirka od oko 600 »*Nadpisa Istranskih sa otoci Krkom, Cresom, Osorom i Pagom*«, koju je Kukuljević priredio za tisak još g. 1877/78. Kada je njegov sin Božidar 1891. ponudio tu zbirku Akademiji, ona je rukopis vratila s obrazloženjem da je više od sto natpisa bilo već prije objavljeno, »a da ni neobjelodanjene natpise ne valja primiti bez neke rezerve«.¹¹⁴

*

Ivan Kukuljević je po mnogostrukosti svog rada na području historiografije, od organizacione podloge neophodne za njezin daljnji razvoj do izdanja izvorne građe i monografskih priloga različite vrste, položio — prema riječima F. Šišića — temelje »modernom naučnom radu oko hrvatske historije«. Iako su njegova organizaciona djelatnost i izdavanje historijskih izvora nesumnjivo važniji, ipak je Šišićeva ocjena, prema kojoj je njegov rad na monografskim priložima »danas već ponajviše antikviran«,¹¹⁵ samo djelomično točna. I sam je, pišući to, izdvojio pet Kukuljevićevih »radnja, koje su i danas još od temeljne važnosti«, a taj bi se broj, s obzirom na obilje izvornih podataka u nekim drugim radovima, mogao i nakon pola stoljeća gotovo udvostručiti.

¹¹¹ Miroslava Despot, Posljednji štampani prilog Ivana Kukuljevića, *Historijski zbornik VII*, 1954, 225. 6. — Članak ima naslov: »Filippa Lazea da Pola detta la Sappho illirica«.

¹¹² Vidi Predgovor, potpisan po Dioničkoj tiskari.

¹¹³ N. dj., 80.

¹¹⁴ Despot, n. dj., 225.

¹¹⁵ Šišić, n. dj., 93.

Z u s a m m e n f a s s u n g

IVAN KUKULJEVIĆ — DER BEGRÜNDER DER MODERNEN KROATISCHEN HISTORIOGRAPHIE

In seiner historiographischen Tätigkeit, die beinahe ein halbes Jahrhundert dauerte, war Ivan Kukuljević Sakcinski vor allem ein grosser Sammler, der als erster im XIX. Jahrhundert systematisch das Sammeln und Edieren geschichtlicher Quellen, im breitesten Sinne des Wortes, betrieb. Diesem Zwecke sollten auch »Gesellschaft für die jugoslawische Geschichte und Altertümer«, die er 1850 gründete, und ihr »Archiv für jugoslawische Geschichte« (1851—75), das er herausgab, dienen.

In seinen Abhandlungen und zahlreichen kleineren Beiträgen befasste sich Kukuljević hauptsächlich mit biographischen Studien, unter denen viele ihren Wert bis heute aufbewahrt haben. Von seinen Abhandlungen, dagegen, die breitere Themen behandeln, gibt es nur einige, die noch immer ihre wissenschaftliche Bedeutung nicht eingebüsst haben.

Obwohl Kukuljević kein geschulter Geschichtsforscher war und besonders die historischen Hilfswissenschaften nur mangelhaft beherrschte, hatte er durch seine allseitige wissenschaftliche und organisatorische Tätigkeit feste Grundlage für den weiteren Fortschritt der modernen kroatischen Historiographie gelegt.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XXV—XXVI

1972—73

Redakcioni odbor:

IVAN KAMPUŠ
OLEG MANDIĆ
BERNARD STULLI
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

Izdaje
Povijesno društvo Hrvatske
Zagreb